

Идеолошка борба за нови светски поредак*

Академик Драгутин Лековић

Идејне и идеолошке изворе савремених концепција „новог светског поретка“ треба тражити у великим идеологијама нашег века – фашизму, либерализму и социјализму, и њиховим конфронтацијама, јер су, у ствари, све три биле срачунате на то да се теоријски утемеље и практично инаугуришу својеврсни нови светски пореци.

Синтагма „нови светски поредак“ настала је у оквиру нацизма. „Националсоцијализам ће своју револуцију употребити за успостављање новог светског поретка“ – нагласио је Хитлер. У ствари, он је желео не само да порази бољшевички социјализам и западни либерализам него и да успостави нови светски поредак на планетарном нивоу. Тај поредак је био највиша категорија политичке доктрине фашизма и коначни циљ његових војних агресија, али се није остварио зато што је нацизам поражен у рату.

Западни либерализам је такође тежио да се универзализује – да буде светски поредак. То није било могуће због тога што је имао две моћне препреке, две утицајне идеологије – фашизам и бољшевички социјализам, и две моћне државе – Немачку и Совјетски Савез. Али, он је чекао погодне околности.

Отворену тежњу да се универзализује западни либерализам је испојио у рату против фашизма. Приликом сусрета председника Сједињених Америчких Држава Рузвелта и премијера Велике Британије Черчила на Атлантику, 14. августа 1941, два државника су објавили Декларацију о циљевима рата и послератном уређењу света, која је, нешто касније, названа „Атлантска повеља“.

Та повеља је била скица новог, тј. либерално-демократског светског поретка који је требало да се успостави после слома фашизма. У њој су два председника нагласила не само решеност Велике Британије и САД да униште фашизам него и да спрече свако повећање територије ако није резултат слободно изражене воље народа. Осим тога, захтевали

* Уводно излагање на трибини Руског дома о „новом светском поретку“, НАТО-у и међународном тероризму, одржаној 3. новембра 1999. године.

су равноправност народа и право сваког народа да по властитој вољи бира облик владавине, као и право на самоопредељење за народе којима је то право силом ускраћено. У Декларацији су захтевали и одрицање од употребе силе у решавању међународних проблема, као и право свих народа, без обзира на њихову величину и улогу, да имају, под једнаким условима, приступ трговини и сировинама света које су нужне за њихово благостање. Захтевали су слободну пловидбу свим морима и океанима, забрану употребе силе свим народима и разоружање народа који прете агресијом, или могу њоме да прете, све док се не успостави стабилни поредак опште безбедности и мира који ће свим народима обезбедити живот без страха и беде.

Односи између народа и држава после рата и поратно уређење света, према Декларацији, требало је да се заснивају на платформи *либералне демократије* и *либерализма* у ширем смислу. Она није била само манифест либерализма већ је значила и *универзализацију* либерализма на светском нивоу. То је либерализам као облик међународних односа и као *светски систем* – систем новог, тј. *либерално-демократског* светског поретка.

„Атлантска повеља“ ушла је у све значајне документе и аранжмане који су се тицали уређења послератног света, па и у Пакт о стварању Организације уједињених нација, који су државе оснивачи потписале 1. јануара 1942. године. У Декларацији, која је тим поводом потписана, каже се да су земље потписнице „прихватиле заједнички програм циљева и начела... познатих као 'Атлантска повеља'“.

Повеља је садржана и у Декларацији о ослобођеној Европи, коју су Рузвелт, Черчил и Стаљин потписали у Јалти 14. фебруара 1945. године. У Декларацији је наведено да: „У сагласности са принципима 'Атлантске повеље' о праву свих народа да изаберу форму владавине под којом ће они живети, треба да буде обезбеђено успостављање суверених права и самоуправљања оним народима, који су били тога лишени од стране агресивних нација путем насиља“. Колико је „Атлантска повеља“ сматрана незаобилазном основом за уређење послератног света показује чињеница да је у наведеној декларацији њен значај поново наглашен: „У овој 'Декларацији' ми поново потврђујемо нашу веру у принципе 'Атлантске повеље', нашу верност 'Декларацији Уједињених нација' и нашу решеност да створимо... међународни поредак изграђен на принципима права“. То је била *прва* фаза у креирању доктрине либерално-демократског светског поретка.

Бољшевички социјализам је био много више заинтересован за отклањање невоља које су му антагонисти припремали и у које је сам западао, него за планирање пројекта новог светског поретка. Па ипак, он се тог пројекта није одрицао, о чему сведочи оснивање Коминтерне као штаба светске револуције и активности комунистичких партија у извођењу револуције.

После напада Немачке на Совјетски Савез, 22. јуна 1941, совјетско руководство је било окренуто унутрашњим проблемима – одбрани

земље и победи над фашизмом, па су идеолошка питања била у другом плану. После објављивања „Атлантске повеље“, након шест недеља, 26. септембра 1941, званично је изјавило да признаје начела те повеље, али их је, истовремено, *знатно* релативизовало, нагласивши „да практична примена горе поменутих принципа неизбежно мора одговарати приликама, потребама и историјским особеностима сваке земље“.

Велики совјетски војни успеси у борби против фашизма, ослобођење источноевропских земаља и продор Црвене армије у Берлин подстакли су совјетско руководство да иступи са пројектом социјализма као светског система. Совјетизирање источне Европе, победа кинеске револуције 1949. године и размах антиколонијалних револуција у Азији, Африци и Јужној Америци послужили су као емпиријски доказ да социјализам заиста постаје светски процес и да ће сви путеви водити у комунизам. То је било својеврсно инаугурисање новог светског поретка – новог у најрадикалнијем смислу, у смислу укидања друштвених класа, рзатуђења друштвених односа и подруштвљења човечанства.

Афирмација социјализма, на основу резултата у Другом светском рату, и мондијализација, на основу продора на три континента, престравиле су западне државнике – Черчила и Трумана, и навеле их да им се одлучно супротставе. Пошто је Совјетски Савез био огромна идеолошко-политичка и, још више, војна сила, оружаном супротстављање продору комунизма било је исувише ризично. Зато се, уместо оружаном рату, прибегло другој врсти рата – тзв. *хладном рату*, који је Черчил најавио у говору одржаном у Фултону 5. марта 1946. године.

Осуђујући комунизам као систем у којем се негирају људска права и индивидуалне слободе и који угрожава светски мир и међународну стабилност, Черчил му је супротставио традиционални западноевропски *либерализам*, „велике принципе слободе и људских права“, либералну демократију, политички плурализам и владавину путем „слободних избора и тајног гласања“. То је, упозоравао је он, „*Magna Carta*“ и „*Bill of Rights*“, заједно са Декларацијом о независности, на којима треба да почива политички живот послератног доба. То је – закључио је – „порука британског и америчког народа осталом свету“. Очигледно, Черчилов говор је био наставак, тј. оживотворење и развијање „Атлантске повеље“ и Декларације о ослобођеној Европи.

Током „хладног рата“ либералисти су оптуживали реални социјализам за запостављање људских права и индивидуалних слобода, и та слабост совјетског социјализма веома је успешно коришћена за дискредитовање међународног комунизма. Истовремено, снажно је подстицана и подржавана либерална опозиција и дисиденти у свим социјалистичким земљама. Најзад, кроз Уједињене нације и њене органе, не само да је наглашаван значај људских права него су елаборирани и *кодекси* људских права, укључујући и права националних мањина, чиме је либерализам повећавао свој углед и ширио свој утицај. Тако је настао *Пакт о људским правима* из 1960. године, у којем је наглашено не само „право самоопредељења народа“ него и „право да народи одређују свој

економски, друштвени и културни развој“. Уследили су Резолуција Уједињених нација из 1970. године, одлуке са Конференције о европској безбедности и сарадњи (КЕБС), Хелсиншки документ из 1975. и, најзад, Париска повеља из 1990. године. Тиме је завршена друга фаза елаборације пројекта либерално-демократског новог светског поретка, јер су кодификацију људских права, индивидуалних слобода и права мањина, озваничили, на међународном нивоу, и најзначајнији међународни ауторитети.

За разлику од западног капитализма, у реалном социјализму није посвећивана дужна пажња људским правима и индивидуалним слободама. Друштвено-политички систем је био важнији од појединачног човека и грађанина, па је чак тражено да грађанин превасходно буде у служби система. Поред те велике слабости на антрополошком плану, било је и других слабости, а совјетско руководство је касно схватило да реални социјализам заостаје за захтевима историје. Када је то схватило, није успело да реформише друштвено-политички систем, па су слабости бивале све веће, нарочито у економији. Запостављајући класни момент у политичком животу и политичкој борби, наивно се веровало да је „перестројка“ потребна свима, па и западним капиталистима, и да ће је капиталистички лидери помоћи да би се социјализам реформисао. Због дуго и наивно очекиване помоћи од Запада прављене су разноврсне, веома велике концесије Западу, и то без реципроцитета – испуњавани су сви захтеви западних државника, чак и они најтежи – војни, а да за узврат ништа није добијено.

Најтежи пропуст совјетског руководства било је олако и багателно прихватање уједињења Немачке, а у оквиру тога – неприхватање идеје о неширењу НАТО-а на Исток. У ствари, западни актери су били не само спремни него су Горбачову чак и понудили да се НАТО не шири на Исток уколико прихвати уједињење Немачке и, уз то, њен улазак у Северноатлантски пакт. Мађутим, Горбачов је прихватио и уједињење Немачке и њен улазак у НАТО, а прешао је преко понуде да се НАТО не шири на Исток. Трагичне последице тог промашаја још увек се не могу потпуно сагледати.

Ако совјетско руководство није било на нивоу историјског задатка реформе социјализма, руководство западних капиталистичких земаља је било не само на нивоу борбе против социјализма него је и веома сврсисходно деловало на то да европски социјализам доживи слом. На пример, приликом вечере коју је председник САД Џорџ Буш приредио за Горбачова у Вашингтону, 30. маја 1990, вођени су разговори не само о односима двеју земаља него и о судбини „перестројке“. Горбачов је тада снисходљиво признао промашај: „Ми смо разорили стари систем али нисмо изградили нови. Наш брод је изгубио сидро и зато смо сви добили вртоглавицу“. У одговору Буш је не само немилостиво него и сасвим супериорно и самозадовољно изјавио: „Ја сам спортиста, прави такмичар. Ја желим да победим“. И победио је, не само зато што је западни капитализам у борби са социјализмом имао знатне предности него и зато што је његово руководство било изнад Горбачова и совјетске

руководеће екипе. Због наведених околности, „хладни рат“ није могао да се заврши победом европског социјализма. Уместо победе, тај социјализам се убрзано ближио крају.

У време драматичног окончања „перестројке“ избио је рат у Персијском заливу, рат НАТО-а против Ирака. Уопштавајући драматичност „перестројке“ и рат у Заливу, као и историјске околности које су због њих настале, председник САД Џорџ Буш прибегао је синтагми „нови светски поредак“. У низу говора, које је у разним приликама и на разним местима одржао од 2. августа 1990. до 5. јануара 1993. године, објаснио је *смисао, тенденције и циљеве* прокламованог новог светског поретка.

Буш је у говорима нарочито наглашавао да тај нови светски поредак „мора да буде сагласан са нашим вредностима и мора одговарати нашим интересима“. Под „нашим вредностима“ подразумевао је либералну демократију, људска права, индивидуалне слободе, политички плурализам и слободне изборе. Говорећи о „интересима“, превасходно је мислио на безбедносне интересе Сједињених Америчких Држава који треба да се бране војним средствима и акцијама. Таквим акцијама доказује се стварно лидерство САД, наглашавао је он, закључујући да његова земља има право на светско лидерство јер је једина суперсила у свету. Дакле, основни ставови председника САД Џорџа Буша о демократији, људским правима и индивидуалним слободама били су усклађени с „Атлантском повељом“, и чак су је употпуњавали и даље развијали (даље развијање те повеље односи се и на легализовање војних акција и проглашавање лидерства САД у свету).

Убрзо после рата у Персијском заливу „перестројка“ је пропала, а европски социјализам је доживео слом. Совјетски Савез се распао, а Немачка је остварила свој вишегодишњи сан о уједињењу. Са сломом европског социјализма, који је довео до радикалне промене у односима снага на међународном нивоу, настала је нова, тј. *трећа* етапа у елаборацији либерално-демократског светског поретка. То је, заправо, период од 1990. до 1998. године.

Значајна карактеристика треће фазе јесте то да није само употпуњаван садржај доктрине него се и убрзано прешло на њену практичну реализацију. Северноатлантски пакт је постао војни орган за остваривање циљева „новог светског поретка“. Он није само одређен као војна снага за заштиту људских права и права мањина него је и надређен Организацији уједињених нација. Осим тога што је потврдио претензије да изађе из својих оквира и да се шири на Исток, примио је у своје редове и три источноевропске бивше социјалистичке земље: Мађарску, Пољску и Чешку.

Четврта, или завршна фаза у теоријском обликовању, а и практичном профилисању садашњег либерално-демократског светског поретка, започета је 1999. године, тј. 50-годишњицом оснивања Северноатлантског пакта. Завршна елаборација доктрине и њена даља практична реализација спроводе се под руководством САД и њеног председника

Била Клинтонa. У четвртој фази је знатно радикализована доктрина, али и практични поступци и подухвати.

Радикализација доктрине огледа се у следећем: 1) људска права су одлучно постављена изнад државног суверенитета и у име њиховог поштовања тражи се ограничавање, или чак потпуно негирање суверенитета; 2) сви региони у свету који одговарају стратешким интересима и плановима САД могу да се прогласе виталним зонама за безбедност САД и може, чак, у њима војно да се интервенише ради обезбеђивања тих интереса; 3) ради заштите националних мањина и спречавања хуманитарних катастрофа може војно да се интервенише не само без одобрења Савета безбедности него чак и без консултовања са њим; 4) у заштити права мањина или спречавања хуманитарних катастрофа у одређеним подручјима или земљама може да се сарађује не само с постојећим паравојним формацијама него и одређене паравојне организације и формације могу да се трансформишу у регуларне полицијске органе за одржавање реда и да се са њима сарађује како у погледу успостављања реда, тако и у заштити људских и мањинских права, и 5) ради стабилизације ситуације у одређеном региону могу не само да се толеришу терористичке активности него, чак, и да се користе одређене услуге терориста. У име наведених ставова изведена је агресија НАТО-а на Југославију.

Радикализацију праксе „новог светског поретка“ у четвртој фази најизразитије показује агресија НАТО-а на СР Југославију, и још више бомбардовање цивилних објеката – породилишта, болница и школа, као и безобзирно убијање цивила. Та фаза, посебно због агресије на Југославију, оставља утисак да је реч о потпуном тријумфу „новог светског поретка“, о чему говоре и западни државници и војни руководиоци Северноатлантског пакта. Међутим, тај тзв. тријумф је парцијалан и састоји се једино у томе што је југословенско политичко и војно руководство, након прихватања у скупштинама Србије и СРЈ, пристало на постављене услове, након чега су се војне снаге НАТО-а уковиле на територији Косова и Метохије. Али, глобално и на дужи рок, а то је много важније, „победа“ је донела „победницима“ више штете него користи.

Постоји више негативних последица по „победнике“ од агресије НАТО-а на СР Југославију. *Прво*, политички, државни и војни актери морали су да прихвате ауторитет и компетенције Уједињених нација у вези с НАТО-ом и решавањем косовског проблема. *Друго*, агресија на Југославију умањила је унутрашњу кохезију чланица НАТО-а и изазвала трвења у њиховим редовима. *Треће*, изазван је снажан антинатовски набој и појачан отпор „новом светском поретку“ у свету. *Четврто*, агресија на Југославију је знатно допринела освешћењу Русије. Руски челници су недавно изјавили да је агресија на Југославију била тренутак истине за Русију. Она је допринела јачању унутрашњег политичког јединства у Русији – како у погледу сарадње између партија, тако и у погледу јачања јединства народа у борби за самосталност земље. *Пето*,

много је допринела убрзаном наоружавању Русије и бржем остваривању Савеза Русије и Белорусије. *Шесто*, значајно је допринела приближавању Југославије том савезу. *Седмо*, агресија НАТО-а на Југославију изазвала је збијање најширих народних слојева у одбрани земље и довела до стварања политичког јединства које се до тада није могло остварити. Она је не само ојачала политичку позицију постојеће власти у СР Југославији него је и саме актере агресије и целокупног Запада ставила у позицију да не знају шта да раде. *Осмо*, та агресија је изазвала и снажне антинатовске отпоре и бројне протесте у свету и допринела популарисању Југославије у међународним размерама. Она је заиста била прекретница и основни чинилац отварања неумитног процеса разголићавања истине о неодрживости америчке униполарне силе. Агресија је била пресудна и за то да друге земље отворено изразе негодовање и почну да траже неки баланс у садашњој америчкој доминацији, што директно доводи, или ће убрзо довести до промене међународних односа на штету агресора а тако и до самоуништења америчке стратегије униполарне хегемоније, посебно због тога што је покренут и процес стварања моћне везе Русија – Кина – Индија. Време ће показати да ће свака тежња САД да у наредном периоду задрже доминацију у свету имати вишеструке негативне последице, чега и оне постају свесне. *Девето*, штетне последице агресије НАТО-а на Југославију састоје се и у томе што је она продубила јаз између САД и Кине и подстакла Кину не само да још јаче подржава Југославију него и да се тешње веже за Русију – чак и у погледу сарадње у домену најмодернијег наоружања. *Десето*, гледајући у глобалу, она је знатно ослабила међународни статус западних земаља и погоршала међународне односе и међународну ситуацију. Тако је агресија донела актерима много више штете него користи.

Актере садашњег либерално-демократског светског поретка неоспорно треба оштро критиковати за експанзионизам и ауторитарство, као и за то што желе да народе батином терају у рај. Али се при томе, на светском нивоу, не сме занемаривати рационални садржај либерално-демократске доктрине, јер су демократија, људска права, права мањина и индивидуалне слободе грађана општецивилизацијске тековине, које *обавезно* морају да се уважавају и практично оживотворавају, посебно од стране оних који те паролe истичу. Критика либерално-демократског светског поретка и борба против њега, без уважавања тих рационалних елемената, под условом да се не могу довести изнад државног суверенитета, *анахрона* је и на унутрашњем плану води у *ауторитарство* а на међународном плану у *изолацију*, што је у савременим условима неприхватљиво и неодрживо.